

Ужгородський державний університет
Ужгородський політехнічний ліцей-інтернат
Ужгородський міський відділ освіти

СПАДЩИНА ВЕЛИКОГО УКРАЇНЦЯ

Науково-методичний збірник матеріалів
конференцій, присвячених 130-й річниці
ювілею М.С.Грушевського
та п'ятій річниці незалежності України

Ужгород—1997

ББК 63.3 (4 УКР) 6-8

С 71

Спадщина Великого українця: Науково-методичний збірник матеріалів конференцій, присвячених 130-й річниці ювілею М.С. Грушевського та п'ятій річниці незалежності України/Упор. В.Мельник, Р.Офіцинський. – Ужгород: ВАТ "Патент", 1997. – 104 с.

До пропонованого вчителям і учням методичного посібника ввійшли виголошені 17 вересня та 22 жовтня 1996 р. на наукових конференціях в Ужгородському державному університеті та Ужгородському політехнічному ліцеї-інтернаті доповіді та повідомлення, в яких подаються матеріали про видатного вченого і громадсько-політичного діяча М.С. Грушевського.

Автори цього видання – провідні науковці Ужгородського університету (в основному історики й філологи), а також учителі та учні Ужгородського політехнічного ліцею-інтернату, які в процесі навчання залучаються до пошуково-дослідницької роботи.

Упорядники: кандидат історичних наук, доцент В. МЕЛЬНИК;
кандидат історичних наук, викладач Р. ОФІЦИНСЬКИЙ

Редакційна колегія: М. ГАВРИЛЕШКО, В. ЗАДОРОЖНИЙ;
В. МЕЛЬНИК, В. ОГАР, Т. РОЗУМИК

Рецензенти: кандидат історичних наук, доцент Ю. БИСАГА;
кандидат філологічних наук, доцент В. ТУРЯНИЦЯ

ISBN 966-7242-09-9

© В. Мельник, Р.Офіцинський,
упорядкування, 1997

Р.А. ОФЩИНСЬКИЙ, кандидат історичних наук, викладач історії та теорії держави і права Ужгородського державного університету

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ІВАН ФРАНКО (Міжособисті та наукові взаємини корифеїв українського відродження)

Первістком зміщення акценту з критиканства і заперечення у бік об'єктивізму в даній проблемі могла би стати свого часу стаття Сергія Квіта¹. Одначе рівня наукової сенсації вона не сягнула. Важлива проблема отримала поверхове висвітлення, незважаючи на претензійний публіцистичний запал. С. Квіт не потрудився глибше розібратися в суті речей, за основу беручи до уваги факти, що легко потрапляють до рук: з опублікованої у радянський період Франкової спадщини та мемуаристики. Алогічними виглядають спроби поєднати в одній статті сумарні твердження, зокрема – про те, як Михайло Грушевський завантажував Івана Франка другорядною технічною роботою, а в той же час сам мусів вникати в не менш рутинні деталі фінансової та матеріально-технічної бази НТШ (котру успадкував у доволі занедбаному стані), привносячи туди залізну дисципліну і наживаючи собі ворогів.

З одного боку, Квіт рішуче засудив численні намагання сфальсифікувати та очорнити відносини І. Франка і М. Грушевського (як це

¹ Квіт С. Іван Франко і Михайло Грушевський // Слово і час [Київ]. – 1991. – № 1. – С. 61–70.

систематично звикла робити радянська історіографія та радянське літературознавство), а з другого – тільки поновив словесні форми давніх спекуляцій, знову ж таки забуваючи контекст. Ось декілька хвацьких фраз, буквально кинутих на вітер: "Він (Грушевський – Р.О.) не хотів розуміти і бачити, що Франко – не звичайна людина, а великий талант", "І по-людськи ми не можемо зрозуміти і виправдати позиції Грушевського, який, по суті, кинув напризволяще в біді й нестатках напівпаралізовану стару людину, чії заслуги неоціненні" і т. п. Грушевський і далі залишався в усьому винним. Все це свідчить здебільше про доволі скромний характер роботи, написаної на злобу дня і важливої насамперед для становлення наукової індивідуальності автора.

А найфатальнішим для С.Квіта виявилось те, що йому на очі не потрапило надзвичайно принципове розлоге дослідження-спомин Володимира Дорошенка тридцятилітньої давності, що спочатку було виголошене як доповідь на Франківській конференції Української Вільної Академії Наук 2 грудня 1956 р. в Нью-Йорку². У праці Дорошенка кожна з інсинуацій, сподобані й Квітом, отримала аргументоване спростування.

Отож варто ще раз (без упереджень і моралізаторства) звернутися до висвітлення сформульованої проблеми. Найоптимальнішої реалізації наміру, на мою думку, послужить запропонована дослідницька схема, в якій легко прочитати джерелознавчий підтекст і котру в майбутньому доцільно розглянути скрупульозніше.

У листах, фотодокументах і спогадах.

Епістолярні джерела, незважаючи на час оприлюднення, засвідчують доволі толерантне та приязне спілкування Франка і Грушевського. Опубліковано 43 листи І. Франка до М. Грушевського за

²Дорошенко В. Іван Франко і Михайло Грушевський // Сучасність [Мюнхен]. - 1962. - № 1. - С.16-36; № 2. - С.10-23.

період з 23 вересня 1897 по 4 квітня 1914 р.³ та 21 лист М. Грушевського до І. Франка в часовому проміжку 23 лютого 1895 – 3 квітня 1914 р.⁴ Франкові листи⁵ написані зі Львова, з відпочинку на Гуцульщині (Довгополе і Криворівня) та з лікування в Ліпіку (Хорватія), а Грушевського – зі Львова, Києва, Владикавказа та інших місцевостей, яких не мав звички зазначати. В основному в них йдеться про редакційну роботу в "Літературно-науковому віснику" та про поточні справи у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. Властиве обопільне звертання "Високоповажаний пане професоре!" та "Високоповажаний пане доктор!", а тон листування – товариський з офіційним відтінком, витриманий переважно в діловому дусі. Коли в листах інших або до інших адресатів (М. Драгоманова, А. Кримського, Ф. Вовка, Б. Грінченка та ін.) мова заходила про Грушевського, Франко із не меншою пошаною відгукувався про свого колегу і, по суті, начальника, а з тимчасових непорозумінь не робив пекучої проблеми.

А біди сипалися на Івана Франка, як добре видно з листування, не завдяки деспотичному (насправді надзвичайно вимогливому до себе і до підлеглих) характеру Михайла Грушевського. Суть полягала у побутовій невлаштованості та у несприятливому сімейному мікрокліматі. Причому І. Франко щиро заздри практицизму М. Грушевського, його вмінню якнайкраще влаштувати свій побут і забезпечити сімейне благополуччя. У скрутні моменти (особливо під час будівництва власного будинку у Львові в 1901–1902 роках) Франко завше знаходив матеріальну підтримку в Грушевського, а якщо виникали нарікання, нерідкісні для сусідських взаємин, то не зволікав (наприклад, позбавився своїх собак, що нічним гавкотом дратували сусіда).

³ Див.: Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т.50. Листи (1895–1916) /Ред. М. Бернштейн, упорядк. та комент. М. Грицюти, О. Мишанича, Ф. Погребенника. – Київ: Наукова думка, 1986. – 703с.

⁴ Великий українець (Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського) /Упорядк., підгот. текстів та фотоматер., комент. та приміт. А. Демиденка; вступ. сл. Л. Кравчука; післямова Ф. Шевченка. – Київ: Веселка, 1992. – С.244–260.

⁵ Окрему вибірку висловлювань зробив: Антонович М. //Український історик. – 1991–1992. – Ч.110–115.

Особливо високо цінував Іван Франко подвижницьку та невсипущу діяльність Михайла Грушевського на посаді голови НТШ (див. лист до Б. Грінченка – Львів, 20 листопада 1901 р.). Хоча наприкінці свого життя засумнівався (правда, в делікатній формі та, здається, один-єдиний раз) чи варто сприяти популяризації праць – "фальшиві історичні конструкції" М. Грушевського різними мовами, бо рівень української історичної науки значно вище – їх "слабкість та нетривкість уже *тепер* (курсив мій – Р.О.) відчуває кожний історик" (лист до В. Дорошенка – Львів, 4 листопада 1915 р.). У свою чергу не випадково Грушевський став одним із ініціаторів і натхненників глибокого вивчення громадсько-політичної та наукової діяльності Франка, про що свідчить інтенсивне листування у 1924–1931 роках із фундатором франкознавства Михайлом Возняком⁶. Зокрема, М. Грушевський замовляв М. Возняку статті про участь Івана Франка в соціалістичному русі, що мали тоді великий попит у наукових і політичних колах Радянської України.

Протягом десятиліття (з 1897 р., коли Франко втратив працю в "Кур'єрі Львівському" і знайшов у НТШ, до 1906 р., як Грушевський переніс "Літературно-науковий вісник" і основну свою діяльність до Києва) взаємини між двома визначними постатями української історії були дуже теплими і приятними. Є загальновідомими і символічними фотографії, зроблені у Львові, де в центрі Михайло Грушевський та Іван Франко разом серед представників західноукраїнської інтелігенції в 1898 р. та серед викладачів і студентів українських наукових курсів у 1904 р.

У той період опоненти М. Грушевського по НТШ справедливо зачисляли І. Франка разом з В. Гнатюком і С. Томашівським до його вірних соратників (або, як тоді говорили, до кліки чи фамілії Грушевського). У книзі протоколів етнографічної комісії, історико-філософської та філологічної секцій Наукового товариства ім. Т. Шевченка за 1893–1914 роки І. Франко (як голова засідань різних секцій та комісій) підписав 68 протоколів⁷. І в головному був солідарний з голо-

⁶ Великий українець. – С. 298–312.

⁷ Бабляк П. Творчі взаємини Володимира Гнатюка з Іваном Франком (на матеріалах особистого архіву Володимира Гнатюка та інших архівів і документів) // Українське літературознавство [Львів]. – 1990. – Вип. 54. – С. 117.

вою Товариства, відкрито захоплюючись його організаційним хистом, а внаслідок – процвітанням інституції.

Але як і в 1901 р. (коли точилися інтриги навколо Михайла Грушевського), так і в 1913 р. ("+" до того накопичилися й особисті образи) Іван Франко рішуче виступив на захист доброго імені свого давнього товариша. Він засудив брошуру-пасквіль "Перед загальними зборами Товариства ім. Шевченка" (Львів, 1913), що, зокрема, звинувачувала М. Грушевського в особистому збагаченні коштом НТШ у межах ста тисяч корон, на власне загальних зборах 29 червня 1913 р. Про все це свідчать листи С. Дністрянського до членів Товариства (1901 р.), а також С. Громницького (27 листопада 1901 р.) і М. Лозинського (29 липня 1913 р.) до В. Гнатюка,⁸ що безпосередньо спостерігали за перебігами конфлікту. Генезу стосунків прослідковано⁹.

Обидва корифеї українського відродження були не тільки колегами на роботі, добрими сусідами, але нерідко однаково планували свій літній відпочинок і подорожі. Цікаво знати також і про такий епізод. Вперше Грушевські загостили до "українських Атен" (так сучасники назвали село Криворівню, що за 28 км од Косова) у 1902 р. і зупинилися в "першого богатира криворівнянського і старшого брата церковного" Пилипа Зеленчука. Місце літнього оздоровлення підказав Іван Франко, що перший раз відпочивав тут з дружиною та дітьми в 1901 р. (до речі, за рекомендацією Гнатюка), проживаючи в хаті селянина Проця Мігчука, а пізніше – Василя Якиб'юка.

Як І. Франко, так і М. Грушевський були в дружніх стосунках із місцевим парохом (з 23 жовтня 1893 до 10 лютого 1923 р.) о. Олексою Волянським (1862–1941), що став його довіреною особою¹⁰. Згодом у Криворівні Грушевський купив у гарному місці будинок із городом у

⁸Центральний державний історичний архів у Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр.273. – Арк.52–53; Спр.2267. – Арк.88–90; Спр.2276. – Арк.7 (зворот).

⁹Винар Л. Михайло Грушевський і загальні збори НТШ у 1913 році //Український історик. – 1984. – Ч.81–84. – С.64–81. Грицак Я. Конфлікт 1913 р. //Український історик. – 1991–1992. – Ч.110–115.

¹⁰Гирич І., Ульяновський В. Релігія та церква в житті й творчості Михайла Грушевського //Грушевський М. Духовна Україна (Збірка творів) /Упорядк. та дод. І. Гирича, О. Дзюби, В. Ульяновського. – Київ: Либідь, 1994. – С.532.

три морги, за котрим наглядавав о. Волянський, і разом із сім'єю до 1914 р. включно відпочивав тут у літню пору ¹¹. У серпні 1911 р. він уповноважив свого приятеля-священника захищати інтереси під час обраховувань урядовою комісією збитків від повені на Черемоші. У липні 1917 р. відступаючі російські війська спалили хату Грушевських у Криворівні, де зберігалася значна частина бібліотеки історика, бо він і тут "на час ферій мав свій науковий варстат" ¹².

Тут у Криворівні та неподалік у с. Буркут влітку подеколи збиралися гранди українського відродження з Наддніпрянщини і Галичини – І. Франко, М. Грушевський, М. Коцюбинський, Леся Українка, О. Кобилянська, О. Олесь, Ф. Вовк, В. Гнатюк, Г. Хоткевич та ін.). Бували гості й з Угорської Русі (О. Бонкало). У своїх спогадах о. Олекса Волянський та лікар Іван Куровець в один голос відзначили надзвичайно товариські стосунки обох поважних гостей Криворівні. Зокрема, Франко з Грушевським разом ходили до сільської греко-католицької церкви і слухали відправи. Тому не випадково у радянську пору незмінний упорядник спогадів про І. Франка Олексій Дей фрагменти про приятні стосунки обох корифеїв скорочував (Волянського) ¹³ або взагалі не подавав (Куровця). Як, до речі, всі місця, що приземлювали постать Франка.

Штучно створювався образ про надзвичайну ворожнечу між революціонером-демократом Франком та буржуазним націоналістом Грушевським ¹⁴. Але навіть тенденційно опубліковані спогади, за винятком кількох незначних відомостей в основному не з особистих спостережень (дочки Ганни Франко-Ключко ¹⁵; Андрія Дутчака, що

¹¹ Волянський О. Мої спомини про Івана Франка // Спомини про Івана Франка. – Львів: Б-ка "Нового часу" (Ч.7), 1926 [1927]. – С.58–81.

¹² Куровець І. Іван Франко в моїх згадках // Спомини про Івана Франка. – С.17–29.

¹³ Пор. з: Волянський О. Мої спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників / Упорядк. та прим. О. Дея та Н. Корнієнко, передм. "Живий Франко" (С.3–58) О. Дея – Львів: Кн.-журн. вид-во, 1956. – С.487–500.

¹⁴ Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С.28–30. Спомини про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. "Очима сучасників" (С.3–28), прим. О. Дея. – Київ: Дніпро, 1981. – С.17–20.

¹⁵ Франко-Ключко Г. Останній поцілунок // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1956. – С.397–398.

секретарював у Франка в 1913 р.)¹⁶, це не підтверджують і засвідчують протилежне. Так, у російськомовне видання спогадів сучасників про Івана Франка, котре підготував Михайло Пархоменко, що скрупульозно підійшов до справи і брав для перекладу лише першодруки, ввійшли уривки зі споминів Михайла Мочульського 1938 р.¹⁷ Мова йде про звичку Франка навідуватися в гості до подружжя Михайла і Марії Грушевських, яким у знак щирої поваги присвятив свою найкращу повість "Перехресні стежки" (1900). Він почував себе у гостинних господарів дуже добре.

Крім того, не треба забувати про інший маловідомий факт: Іван Франко радо відгукнувся на запрошення Михайла Грушевського вирушити в туристичну мандрівку за кордон. Вони подорожували Італією разом упродовж 5–17 квітня 1904 р., побували у Венеції, Флоренції та Римі. Про це Франко із захопленням розповів у нарисі "Римські враження", скорочений варіант якого видрукувано у перекладі в коментарях до останнього (п'ятдесятого) тому "Зібрання творів":

У наукових працях.

"Бажаючи причинитися до спопуляризованя великої та патріотичної праці проф. Грушевського" та "глибоко поважаючи автора сих праць і бачачи в ньому одного з визначних двигачів нашої національної ідеї"¹⁸, Іван Франко зробив вибірковий критичний аналіз його головних праць – семи перших томів "Історії України-Руси" (Львів, 1898–1909), "Очерка истории украинского народа" (Санкт-Пе-

¹⁶ Дутчак А. Із споминів про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Книга друга / Упорядк., передм. "Очима сучасників" (С.3–16) та прим. О. Дея. – Львів: Каменярь, 1972. – С.278–279.

¹⁷ Мочульский М. Из последних десятилетий жизни Ивана Франко // Иван Франко в воспоминаниях современников / Сост., подгот. текста, вступ. ст. и коммент. М. Пархоменко. – Москва: Художественная литература, 1966. – С.192–208.

¹⁸ Франко І. Причинки до історії України-Русі. Часть перша // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т.47 / Ред. А. Санцевич і В. Сарбей, упоряд. і комент. Л. Москвич і Ю. Пінчука. – Київ: Наукова думка, 1986. – С.419, 453–455.

тербург, 1904) та "Ілюстрованої історії України" (Київ-Львів, 1911). Внаслідок цього у Львові 1912 р. побачили світ 196-сторінковий "Причинки до історії України-Русі. Часть перша" (як шостий том "Писання Івана Франка"). Тут вказані хиби та недогляди у висвітленні деяких проблем під кутом зору літератора та вченого-джерелознавця.

Суттєві недоліки, відзначені Франком, – відсутність дару групування історичних фактів; маса подробиць; більша увага до подій, ніж до історичних осіб; нерівномірне джерельне підтвердження викладеного матеріалу; манера писати "холодною прозою"; засміченість мови русизмами і полонізмами; фактичні помилки і друкарські огріхи. До речі, стиль Грушевського коробив не тільки Франка, але й інших знавців української мови, зокрема визначного письменника І. Нечуя-Левицького. Все відзначене, на думку Франка, могло би стати імпульсом для подальшої дискусії, корисної обоюдно: і автору, і загальноукраїнській справі.

І закономірно, що в "Причинках" на словесному портреті історика, виконаного І. Франком, бачимо "невтомного вченого", що "належить", без сумніву, до найплодовитіших і найрухливіших письменників сучасної України". Окрім того, це – "авторитетний історик та університетський професор", "невтомний ініціатор та дуже тямучий дискусіант", "знаменитий організатор". Тут же зустрічаємо слова Франка про Грушевського, проникнуті глибоким змістом, котрі могли би стати епіграфом даної розвідки: "Сума духової праці, яку вкладає в своє життя сей незвичайний чоловік, мусить наповняти подивом кожного, особливо такого, що мав нагоду пізнати його ближче".

Не один раз у радянський час історики дуже суб'єктивно (головне всупереч добре відомому)¹⁹ і категорично висловлювалися про наукову неспроможність праць Грушевського, використовуючи шляхом виривання з контексту потрібні цитати з Франкових "Причинків"²⁰.

¹⁹ Домбровський О. Критичні зауваги І. Франка до "Історії" М. Грушевського // Український історик. – 1970. – Ч.1-3. – С.122-131.

²⁰ Зокрема: Сарбей В. До питання про наукову спадщину академіка М.С. Грушевського // Український історичний журнал [Київ]. – 1989. – № 10. – С.123-124.

Починаючи з 1990 р., акцент офіційної історіографії змінився, висловлювання з цього приводу стали лапідарними²¹. Тепер, як і належить, оцінки впливають з конструктивізму висловлених Франком критичних зауважень. Але треба мати на увазі (автор цих рядків провів відповідну звірку), що М. Грушевський так і не прислухався до Франкової критики, не поправив навіть стилістичних і фактографічних помилок, хоча була для цього можливість ("Очерк" перевидався 1911 р., "Ілюстрована історія" – 1913 і 1921 рр., перший том "Історії України-Руси" – 1913 р.).

Серед радянських літературознавців "притчею во язицех" стала колізія Франко – Грушевський з приводу підготовки синтетичної праці з історії української літератури. У догуду політичній кон'юктурі придумали ідейну конфронтацію між Франком і Грушевським, для постійного підтвердження котрої підтасовувалися цитати. З приводу однієї з таких спроб (несумлінно наведеної оцінки першого тому "Історії України-Руси" у Франковій статті "Із лектури наших предків XI в.", вперше опублікованій у 1924 р.) у своїй рецензії аргументовано висловилася Зіновія Франко²², що згодом присвятила питанню окрему студію²³. Насправді наукові взаємини двох корифеїв-сучасників були цілком лояльними і зваженими. І не треба далеко шукати прикладів.

Аналізуючи прозову традицію усної народної творчості, М. Грушевський високо оцінив "Галицько-руські народні приповідки"

²¹ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кв. – Т.1 /Репринт. вид. 1913 р.; вступ. ст. "Видатний історик України" (С. VIII–XXXIX) В. Смоля та П. Соханя, "Історіософія Михайла Грушевського" (С. XL–LXXIII) О. Прицака, "Повернення Михайла Грушевського" (С. LXXIV–LXXVI) Ф. Сисина. – Київ: Наук. думка, 1991. – С. XXXVIII. Грушевський М. Очерк истории украинского народа /Сост. за изд. 1911 г. и послесл. "М.С. Грушевский: Краткий очерк жизни и научной деятельности" (С. 345–365) Ф. Шевченка и В. Смоля; примеч. В. Рычки и А. Гуржия. – Киев: Лыбидь, 1990. – С. 350–352, 364–365. Грушевський М. Ілюстрована історія України /Передрук. вид. 1921 р.; вступ. ст. "Михайло Грушевський та його "Ілюстрована історія України" (С. 5–25) В. Смоля та П. Соханя. – С. 10–12.

²² Франко З. Ред.: Микитась В.Л. Іван Франко як дослідник давньої української літератури. – К: Наук. думка, 1988. – 316 с. //Радянське літературознавство [Київ]. – 1989. – № 6. – С. 72–74.

²³ Франко З. М. Грушевський і І. Франко //Український історик. – 1991–1992. – Ч. 110–115.

(1901–1910) у шести томах, котрі зібрав, упорядкував і пояснив І. Франко, а оприлюднив в "Етнографічному збірнику" НТШ (Т.10, 16, 23, 24, 27 і 28): "Збірки приповідок – в тім роді, як величезний і гарно впорядкований корпус галицьких приповідок Франка – являється не-мов регістратурою колишнього літературного архіву, де коротко запи-сані теми різних оповідань – отаких пояснень природи, байок, новел, анекдотів і т. д." А в примітці зауважив, що "перші томи збірки, на бажання [Франка], читав і я в коректурі та перевіряв пояснення"²⁴. Це сталося в першому томі "Історії української літератури" (Київ – Львів, 1923).

А в наступному томі М. Грушевський присвятив розділ "Книжна словесність Київської доби" пам'яті І. Франка, авторитетного знавця давньої української літератури²⁵. У цій "Історії", що з'явилася друком у Києві та Львові в 1923–1927 роках, Грушевський взагалі щедро по-кликається на знахідки і коментарі Франка в різних обставинах, поде-коли уточнюючи окремі моменти.

На ювілеях.

Наукова студія "Нестор і літописці" М. Грушевського належить до найцікавіших матеріалів видання "Привіт д-ру Івану Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності складають українсько-руські письменники" (Львів, 1898). У свою чергу І. Франко разом з В. Гнатюком, Д. Коренцем, І. Кревецьким і С. Томашівським ввійшов у 1906 р. до редакційного комітету, що підготував аналогічний "Науковий Збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині" (1894–1904)", де в передмові діяльність "на землях Ярослава й Данила" автора монументальної "Історії України-Руси"

²⁴ Грушевський М. Історія української літератури: У 6 т. 9 кн. – Том I / Упоряд. В. Яременко, передм. П. Кононенка (С.7–36), прим. Л. Дунаєвської. – Київ: Либідь, 1993. – С.166.

²⁵ Грушевський М. Історія української літератури. – Том II / Упоряд. В. Яременко, прим. С. Росовецького. – Київ: Либідь, 1993. – С.5–50.

визнана епохальною. Франко розмістив тут дві важливі розвідки "Наливайко в мідянім биці" та "Причинки до української ономастики".

Вереснева книга "Літературно-наукового вісника" за 1913 р. вийшла з редакційною присвятою "Іванови Франкови в сорокліте його літературної діяльності в глибокім поважанню". Михайло Грушевський оприлюднив тут ювілейний нарис²⁶. І. Франко отримав прекрасну афористичну оцінку, що могла також би слугувати за чудовий епіграф для пропонованого дослідження: "По слову апостола він спішив віддати на будову його (народу – Р.О.) все що могло знайтись у його під рукою: чисте золото наукової мислі, дороге каміння натхнення, і камінь і дерево і тростину праці – навіть механічної, чорноробочої, невдячної, котрої не цурався також, не вважав для себе занадто низькою і непочесною, коли справа йшла на потреби рідного життя".

"Іванови Франкови в сорокліте письменської діяльності" був приурочений в 1913 р. і здвоєний вихід "Записок НТШ" (Том СХVII і СХVIII. – Львів, 1914), що склав пізніше другу (наукову) частину літературно-наукового збірника "Привіт Іванови Франкови в сорокліте його письменської праці. 1874–1914" (Львів, 1916). Своєї праці сюди Грушевський не долучив (опубліковано роботи 24 вчених, у тому числі славістів Європи), зате широко представлені його учні (С. Томашівський, І. Кривецький, І. Крип'якевич).

Стенограма "Урочисте прилюдне засідання на честь ювілею академіка Михайла Сергійовича Грушевського в актовій залі Київського інституту народної освіти, 3 жовтня 1926 р. "зафіксувала важливу думку ювіляра: "Я хочу ще жити, щоб працювати, страждати і боротись разом із вами (*гучні оплески всієї зали*), щоб привітати той момент, що колись провіщав українському народові мій довголітній товариш по праці, покійний Іван Франко оцими словами:

²⁶ Грушевський М. Сороклітній подвиг // Літературно-науковий вісник. – 1913. – Т.63. – С.258–259.

Та прийде час, і ти з огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі.
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі...²⁷

* * *

Ідеального, в принципі, знайти неможливо. Іван Франко та Михайло Грушевський – постаті рівновеликі, а їхнє товариське співіснування впродовж тривалого часу може служити прикладом і для визначних представників сучасної української еліти. Їхні обопільні оцінки справедливі та об'єктивні. Особисті стосунки відзначалися благородством, з етичного боку бездоганні. Ніхто перед ніким не завинив і ніхто нікого не лишав напризволяще. Кожен був ковалем свого щастя, виходячи з власних уявлень про цю дефініцію. І тут не повинно бути місця для спекуляцій, графоманського замилювання нижньою білизною. Правда в тому, що один був романтиком, а другий прагматиком. Один виявився незрівнянно сильнішим організатором, а другий – ширшого інтелектуального формату. І це підсилювало їх обох, коли вони були поряд при житті та здоров'ї. І від цього виграла загальна справа.

О.С. СТАНКО, старший учитель-
Ужгородського політехнічного ліцею-інтернату

ПРАЦІ М. ГРУШЕВСЬКОГО – ОРІЄНТИР У ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Сьогодні ми з особливою виразністю бачимо животворну силу ідей М. Грушевського, їх неоціненну роль у житті і розвитку нашого суспільства.

²⁷ Великий українець. – С.426.